

Välislähetuse aruanne
Riigikohtu analüütikute visiit Iirimaa Ülemkohtusse¹
27.-29. oktoober 2010

Riigikohtu õigusteabeosakonna analüütikud Gea Gustavson, Liina Kanger, Maarja Lillsaar, Timo Reinthal ja Margit Vutt külastasid Iirimaa Ülemkohut ning kohtusid Iiri kohtusüsteemi analüütikutega 27. - 29. oktoobril 2010. a. Visiidi eesmärk oli tutvuda Iirimaa kolleegide tööga, täpsemalt, mis on nende analüüside eesmärk, millised on uuringute mahud ja tähtsajad, kellele need on suunatud, milliseid andmebaase töös kasutatakse jms, ning võrdlusandmete põhjal mõista, millised on Iiri ja Eesti kohtuanalüütikute töö sarnasused ja eripärad.

Esimene päev²

Kohtumisel Iirimaa Ülemkohtu esimehe abi-õigusnõuniku Tom Daly ning vanemanalüütiku Sinéad Kellyga anti ülevaade Iirimaa õigus- ja kohtusüsteemist ning analüütikute tööst. Sellele järgnes ringkäik kohtunike raamatukogus ja ajaloolises kohtuhoones (Four Courts), kus ülemkohus ja ka madalama astme kohtud lahendavad tsiviilvaidlusi.

Õigussüsteem

Iirimaa õigussüsteem põhineb *common law* traditsioonil, lisaks on 1937. a vastu võetud põhiseadus. Põhiseadus eristab seadusandlikku, täidesaatvat ja kohtuvõimu. Viimases töötab neljal astmel kokku 146 kohtunikku, kelle nimetab ametisse president valitsuse ettepanekul. Põhiõigused jagunevad kirja pandud ja kirja pandamata õigusteks ning eriti viimaste edasiarendamisel on suur roll just kohtute tõlgendustel (nt õigus abielluda, elatist teenida jne). Sätestatud on riigi vastutus isikute õiguse rikkumise korral. Põhiseaduslikku järelevalvet teevad kõrgemad kohtud, kellel on õigus põhiseadusega vastuolus olevaid õigusakte kehtetuks tunnistada. Raskete kuritegude arutamisel kaasatakse vandekohtunikke. Rahvusvaheliste õigusaktide inkorporeerimisel tuleb vastu võtta eraldi riigisisene seadus (dualistlik süsteem). Sellest erandiks on Euroopa Liidu õigus.

Kohtusüsteem

Süsteem pärineb 1924. aastast, kui võeti vastu senini kehtiv kohtute seadus. Põhiseaduse art 34 näeb ette kõrgeima edasikaebe kohtu (e ülemkohtu), kõrge kohtu ning kohalikud või piiratud pädevusega kohtud. Kohtusüsteem on 4-astmeline:

- Supreme Court (ülemkohus) - 8 kohtunikku
- High Court (kõrgem kohus) - 37 kohtunikku
- Circuit Court (ringkonnakohus) - 38 kohtunikku
- District Court (maakohus) - 64 kohtunikku.

Kõik nimetatud on üldpädevusega kohtud (kuigi kõrgema kohtu juures on eraldi nt perekonna-, äri- või asüüliõigusega asjade arutamine). Lisaks üldkohtutele tegutsevad erikohtutena nn kriminaal-apellatsioonikohus ja eriasjade kriminaalkohus (vt joonis alt).

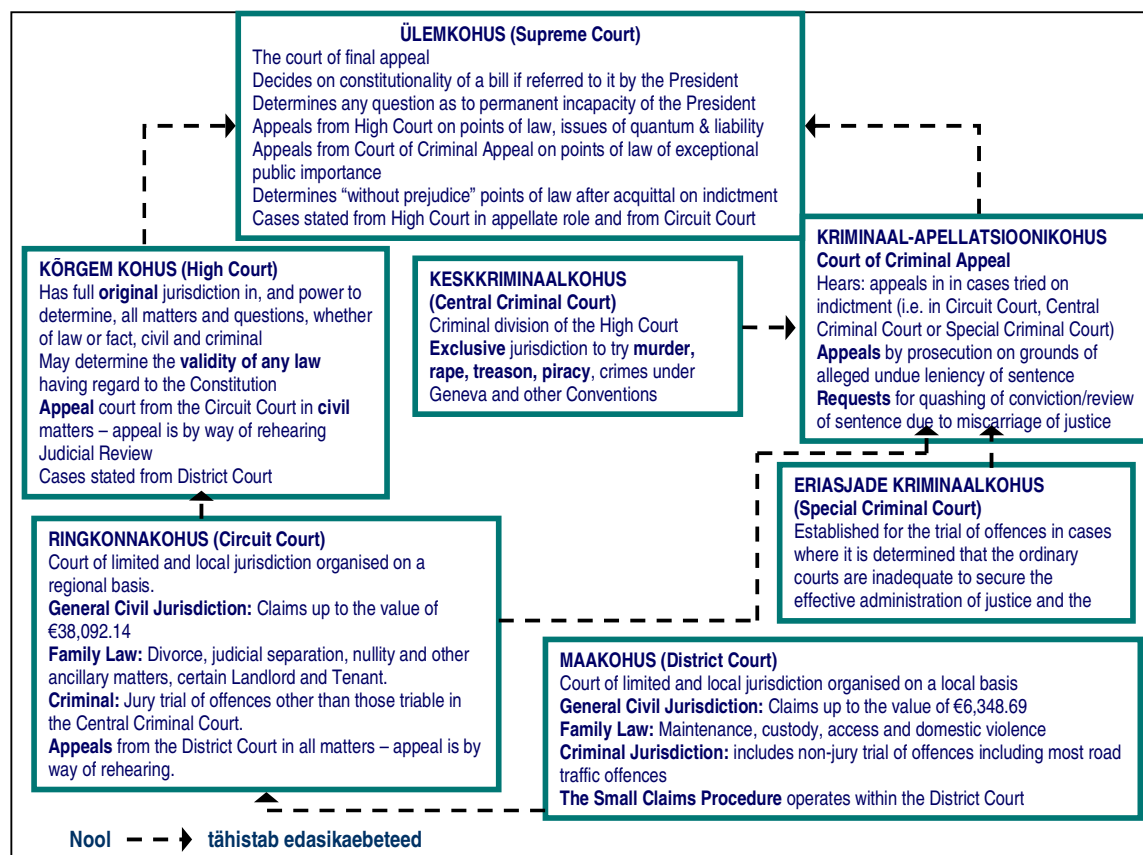
Kohtunikeks on ainult professionaalsed juristid (ei ole nn rahvakohtunikke). Kohtunike suhtarv 100 000 elaniku kohta on vaid 3,1, mis on üks Euroopa madalamaid. (Eestis on see näitaja 17,7). Samas, kohtumaju on 100 000 elaniku kohta 4,2 - neid püütakse vähendada.

Põhiseaduses on sätestatud kohtuniku sõltumatuse garantiid, mh ei või kohtuniku palka tema ametiajal vähendada. Kohtunikku ei või ametist vabastada muul põhjusel kui kinnitust leidnud ebakohase käitumise või suutmatuse tõttu; otsuse peab kinnitama parlamendi nii ülem- kui

¹ Iirimaa Ülemkohus: <http://www.supremecourt.ie/>.

² 1. päeva ülevaate pani kokku Gea Gustavson

alamkoda. Distsiplinaarmenetlust kohtunike suhtes ette nähtud ei ole; sellekohane eelnõu on menetluses Kohtute Nõukogus.

Joonis. Iirimaa kohtusüsteem.

Kohtute analüüsikeskus

Alates 1998. a töötab Iirimaa Ülemkohtu esimehe juhtimisel Kohtute Amet (Courts Service)³, mille ülesandeks on tagada kohtute haldus, vajaminev tugi kohtunikele ning kõrgetasemeline ja professionaalne teenus kõigile kohtusüsteemi kasutajatele. Tugiteenuste hulka kuulub ka analüüsikeskus.

Analüütilist tuge on kahte tüüpi ning seda pakutakse 4 erineval moel:

- 1) Üldine analüütiline tugi (kogu kohtusüsteemi teenistuses):
 - a) kohtusüsteemi analüütikud (6 töötajat);
 - b) kohtunike raamatukogu (4 töötajat);
- 2) Spetsiifiline analüütiline tugi (üksikute kohtunike teenistuses):
 - c) ülemkohtu esimehe abi-õigusnõunik;
 - d) kohtunõunikud/konsultandid (10 kõrgema kohtu kohtuniku juurde määratud töötajat).

Lisaks töötab alates 1995. a kohtusüsteemi koolituskeskus (*Judicial Studies Institute*), mis korraldab kohtunikele konverentse, koolitust ning õppevisiite. Kohtuniku kandidaat peab läbima kandidaaditeenistuse või -kursuse vastava kohtu esimehe määratud korras, kuhu neid nimetatakse. Koolituskeskus annab ka 2 korda aastas välja ajakirja *Judicial Studies Institute Journal*⁴.

³ Kohtute Amet: <http://www.courts.ie/Courts.ie/Library3.nsf/0/36C77B40A61FCB6C802577230041B064>.

⁴ Ajakiri *Judicial Studies Institute Journal*: <http://www.jsijournal.ie/>.

Teine päev⁵

Andmebaasid

Iiri analüütikud kasutavad andmebaase: Justis.com, Lexisnexis, Westlaw.ie, Irish Times Archive, Heinonline ja Muroch's legal Irish companion. Saime ülevaate andmebaaside sisust ja kasutamisevõimalustest. Osadega neist, nimelt mitte iirispetsiifilistega, on meil töökogemus ka endil. Oli kasulik näha, et Iiri kohtupraktika analüütikute töö on metodoloogiliselt suures osas kattuv meie tööga.

Otsuste korrektuur

Iiri analüütikute ülesandeks on ka kohtuotsuste kontroll-lugemine. Kontroll on üksikasjalik, hõlmates nii keelelist kui ka õiguslike viidete sisulist kontrollimist. Meile tutvustati korrektuuri põhimõtteid ja ulatust. Eestis tehakse sama töö enne otsuse lõplikku valmimist nõunike ja konsultantide ning filoloogide kaasabil.

Bench-books ühe õigusharu koondkaustad

Iiri analüütikud koostavad nn Bench-book'e, millesse on koondatud ühe kitsa õigusvaldkonna materjalid seadusandlusest kohtupretsedentideni. Selliseid kaustu on praeguse seisuga valmis 12. Kohtunikel on võimalik neid välja laenutada. Eestis täidab Bench-book'i funktsiooni õpikutesse koondatud erialakirjandus, Riigikohtu lahendite andmebaas ning kohtupraktika analüüsid. Seda materjali samade kaante vahele koondada ei ole Eesti oludes mõttekas, sest see on juristidele hõlpsamini kättesaadav omal käel otsides.

***Judicial Studies Institute Journal (JSI Journal)*⁶**

Nagu eespool öeldud, annab kohtusüsteemi koolituskeskus välja ajakirja *JSI Journal*, mis on Iirimaa juristkonnale tasuta kättesaadav õigusteaduslik publikatsioon. Ajakirja põhiline eesmärk on kajastada uut, olulist ja kasulikku informatsiooni tööks kohtutes. Ajakirja toimetajad püüavad igasse numbrisse saada ühe isikliku põhjalikku vaatepunkti teatud küsimuses, artikleid erinevatel teemadel ning ülevaadet olulisematest konverentsidest ja asjakohastest uuendustest seadusandluses. Eesti väljaannetest võiks seda võrrelda kohtute aastaraamatuga.

Iirimaa Kohtute Ameti (*The Courts Service of Ireland*) koduleht ja teised kasulikud interneti leheküljed

Kohtute Ameti koduleheküljel (viide vt eespoolt) on kättesaadavad kõigi kohtute otsused, istungite toimumise ajad, riigilõivude suurus, info kohtusse pöördumise kohta jne. Samuti on välja toodud viited teistele kasulikele lehekülgedele, mida kohtusse pöördumisel võib vaja minna ja mida ka sealsed analüütikud oma töös kasutavad. Osaliselt kattusid nimetatud leheküljed eelnevalt välja toodud andmebaasidega, kuid lisaks tutvustati meile ka näiteks Iirimaa Ülemkohtu (vt viide eespoolt) ja Iirimaa valitsuse kodulehte.⁷

***Judicial Fellows*- Iirimaa kohtunõunikud/konsultandid**

Sealsete nõunike töökorraldus ja -ülesanded sarnanevad mõnes osas Riigikohtu nõuniku või ehk ka madalama astme kohtu konsultandi omaga. *Judicial Fellow* määratakse kindlale teatud liiki asju arutavale kohtunikule abiks kohtuotsust koostama. Ta osaleb istungitel, kogub otsuse jaoks vajalikku materjali ning koostab kohtuotsuse põhja ehk kirjeldava osa (otsustuse ja selle põhjenduse kirjutab kohtunik ise).

⁵ 2. päeva esimese poole ülevaate andis Liina Kanger

⁶ 2. päeva teise poole ülevaate andis Maarja Lillsaar

⁷ Iirimaa valitsus: <http://www.gov.ie/en/>.

Kolmas päev⁸

Kolmandal päeval on meil võimalus tutvuda uue kriminaalkohtuhoonega (*The Criminal Courts of Justice*), mis asub *Four Courts*'i hoonekompleksist mõnevõrra eemal, kuid samas siiski vaid jalutuskäigu kaugusel.

Hoone on muljetavaldav. Väidetavalt on sellel 11 korrust, kuigi visuaalselt ei ole kõiki korruseid näha. Meile giidiks olnud *Judicial Research Asisstant* Elaine nõustub, et ilmselt teab kõiki maja salakäike ja oskab neis täielikult orienteeruda vaid arhitekt. Maja kujundamisel oli eesmärgiks tagada, et kohtusse tulles ei kohtuks väljaspool menetlust juhuslikult ohvrid ja süüdistatavad, vandekohus ja menetlusosalised. Kõigile neile on eraldi sissepääsud koos spetsiaalselt kujundatud turva- ja mugavus-, võimalik, et ka ebamugavusnõuetega. Nimelt on kõige alumisel korrusel eriruumid ka kuni sajale kinnipeetavatele. Eraldi ruumid on ka advokaatidele ja prokuröridele. Väidetavalt on seal võimalus oma asja ette valmistada umbes 150-l advokaadil. Arvestades seda, millised näevad välja sealsed kohtuasja materjalid (paksud raamatud koos hunnikutes pretsedentide täistekstide väljatrükkidega), on advokaatide ruumivajadus paratamatus. Meie võõrustajad räägivad, et enne uue kohtumaja valmimist olid tingimused *Four Courts*'is teinekord ikka päris nigelad.

JRA-de jaoks on majas kabinet, kus nad saavad töötada, väike raamatukogu ja puhkenurk. Kaugusest paistab läbi klaasseina ka palju rikkalikum raamatukogu, kuid meie küsimise peale selgub, et tegemist on advokaatide raamatukoguga, "*kuhu meil juurdepääsu pole... millest on kahju, sest see on palju parem kui meie oma*".

Avalikkuse esindajad ja kõik need, kellel pole asja ühegi erisissepääsu juurde, sisenevad hoonesse suure välisukse kaudu. Maja välisküljel on trepp ja õigusemõistmise "tempel" on visuaalselt tõstetud maapinnast kõrgemale. Samas sümboliseerivat lai sissepääs avatust. Kui hoone väliskujunduse üheks eesmärgiks on aukartuse tekitamine, siis üldiselt võib selle eesmärgi täidetuks lugeda. Fuajees tuleb läbida turvakontroll, mis toimub umbes samuti nagu lennujaamas. Pudelivett on siiski lubatud kaasa võtta ja ära võetakse hoopis fotoaparaadid, mis pärast õnneks siiski tagasi saab.

Õigusemõistmisega kaasnevat butafooriat saime tegelikult näha juba ka esimesel õhtul, kui käisime Ülemkohtus. Sealses saalis tutvustati meile menetlusosaliste paiknemise reegleid ja märgiti, et põhimõtteliselt asub kohtuniku laud alati kõrgemal kui menetlusosaliste oma. Seal proovisin istuda ka eri kategooria advokaatidele mõeldud toolidel, et mõista advokaatide hierarhilise ruumipaigutuse loogikat. Teatav loogika on olemas – *junior barrister*'il on kõige ebamugavam istuda, umbes nagu Tartu Ülikooli keemiahoone ringauditooriumis. Lauale ei mahu midagi ja iste on ebamugava kujuga. *Solicitor*'il on palju parem, kuigi teatud mõttes on ta on kõige väiksem mutter esindajate masinavärgis. Tema nimelt istub kohtu poole seljaga, kunagi ise ei räägi, annab vaid dokumente ette ja kätte. Natuke halli kardinali moodi ehk. Kuid minu meelest on ebamugav ka *senior barristeri* pink, kuigi võib-olla see polegi eriline probleem, sest väga suure osa kohtuistungist ajast seisab ta nagunii püsti.

Enamikus kohtusaalidest toimuvad meie sealoleku ajal ka istungid. Samas ei ole uste juures läbivaatamisele tulevate kohtuasjade kohta rohkem teavet kui see, kelle asjaga tegemist on, seega ei saa juhusliku uudishimutseja valik olla kuigi teadlik.

Meie esimene (samuti juhuslik) valik on istung, kus *common law* süsteemile omaselt käib esialgu diskussioon selle üle, kas teatavat küsimust peaks üldse arutama vandekohus või mitte. Süüdistus ise on tõsine – alaealise seksuaalne ärakasutamine. Või midagi veel hullemat. Täpsemalt ei saa öelda, sest kannatanu on teatud ulatuses oma ütlusi muutnud. Ütluste muutmise olulisus ongi õigupoolest vaidluse objektiks – kaitsja leiab, et kuna kannatanu eitab varemõeldut, siis ei ole tegemist ka vandekohtu pädevusse kuuluva vaidlusega. Süüdistaja

⁸ 3. päeva meenutas Margit Vutt

arvates ei eita kannatanu mitte varem tema poolt väidetud toimumist, vaid üksikute tegude toimumise aega, kohta ja muid väiksemaid detaile. Ehk et tegemist on ütluste vastuolulisusega, mitte varasemate ütluste eitamisega. Vahemärkusena olgu öeldud, et ütluste ebaselguse üle pole ka mõtet imestada, sest teost on väidetavalt möödas nii umbes 15 aastat.

Tuhnitakse paberites, mida on kilode kaupa laudadele laotud. Kaitsjal on mingi paber kaduma läinud. Kohtunik kutsub vandekohtu saali. 12 õigluse esindajat jõuab vaevalt istet võtta, kui kaitsja uuesti sõna palub ja lubab veendunud ilmel tõestada kohtule, et ikka päris kindlasti ei ole tegemist vandekohtu pädevuses oleva küsimusega. Vandekohtunikud saadetakse ühe käeviipega uuesti minema. Kaitsja räägib veel veerand tundi (peamiselt sedasama juttu, mida ennegi) ja seejärel selgitab kohtunik päris pikalt, miks tema arvates on tegemist *klassikalise vandekohtu kaasusega*. Menetluses tehakse vaheaeg, et mõne aja pärast taas koos vandekohtuga jätkata.

Meie liigume edasi järgmisesse saali. Seal on mingil põhjusel tehtud vaheaeg ja üks advokaatidest märgib üsna ärritunult, et "lähima kümne minuti jooksul ei hakka siin midagi juhtuma". Ootame natuke – advokaadil paistab õigus olevat, niisiis otsustame mujal uuesti proovida. Järgmisesse saali sisenedes satume keset risküsitlust. Tunnistajapingis on süüdistuse peatunnistaja, kannatanu, kes, nagu pikapeale selgub, on eelmisel päeval juba ütlusi andnud ja peab nüüd vastama kaitsja küsimustele. Tunne on veidi sinnakanti, nagu vaataks vähemalt sajaosalise seriaali keskmist osa – esiteks ei saa esialgu aru, millest jutt käib, puudub ettekujutus sellest, milline oli loo algus ja loo lõppu näha ei ole samuti lootust. Aga kahtlemata on huvitav.

Kaitsja põhjalikkus on muljetavaldav ja kannatanu positsioonilt vaadatuna võrdlemisi solvav. Kahtluse alla seatakse kõik, mida seada annab ja iga sõna, mis eelmisel päeval süüdistaja küsimustele vastates öeldud, kaalutakse elektronkaaluga uuesti üle. Kui sa eelmisel päeval väljendatut enam sõna-sõnalt ei mäleta, siis visatakse õhku retooriline küsimus sinu mäluprobleemide kohta. Millist süüteoasja arutatakse, selgub sammhaaval – tegemist on jõhkra peksmisega, mis algab majja sissetungiga ja lõpeb sellega, et kannatanu jalgadest sõidetakse autoga üle ja jäetakse ta tänavale vedelema. Kannatanu aga peab meenutama seda, kui kiiresti ja millises suunas ta jooksis, kuidas esimene peksja majja sisse sai, kus tagaajajad ta kätte said, mida ütlesid, kes kuhu ja kuidas löi jmt. Risküsitluse see osa, mida meie jälgime, katab sündmustiku ajavahemikus umbes 4-5 minutit ja ruumis umbes 500 meetrit. See kõik kestab tund aega ja korduvalt näitab advokaat kannatanut kui ebausaldusväärset tunnistajat, kes ei tea ise ka, mida ta räägib, vaid kes pigem kujutab asju ette ja oletab. Näiteks on ju tühipaljas oletus see, et kui sa lebad maas ja sinu juurde sõidab auto ja muidu on tänav tühi ning hetke pärast on auto kõrval kolm meest, siis need mehed väljusid ilmselt autost.

"Kaua teil veel läheb", tahab seni passiivsena püsinud kohtunik ühel hetkel teada. "Ei lähe enam kaua, pool tundi veel," vastab kaitsja. "Siis me peame vaheaja tegema, vandekohus peab sööma minema."

Siinkohal jääb see lugu meie jaoks pooleli. Lahkume segaste tunnetega. Mina mõtlen sellele, et *senior barrister*, kes antud juhul kohtus risküsitlust juhtis, ei pea olema mitte niivõrd hea õiguse asjatundja (kuigi loomulikult peab tal olema *law degree*) – õigusekillukesed otsib talle kokku nooremate kolleegide armee – kuivõrd ta peab olema psühholoog, oskama elulisi asjaolusid omavahel seostada ja väga veenvalt rääkida. Ja ta peab teadma, kuidas üks või teine asi võib vandekohtunikele mõjuda. Püüdes kujutada ennast sinna kaheteistkümmene hulka, jääb valdavaks mulje, et kaitsja pingutas üle. Aga ma tulen teisest õigussüsteemist ja ma nägin vaid ühte lõiku sellest loost. Ma pole näinud ega kuulnud midagi ega kedagi muud, kui vaid ühte inimest, kes sel päeval kohtus korduvalt kinnitas: "*Ma mäletan seda õhtut küll. Ma ei unusta seda mitte kunagi seni kuni elan*".